

LUẬN ÁN TIẾN SĨ VĂN HÓA HỌC
NGUYỄN THỊ THANH THẢO. *Tính tẩu trong đời sống văn hóa người Tày Tuyên Quang*

Chuyên ngành: Văn hóa học

Mã số: 9.22.90.40

Tính tẩu là một loại nhạc cụ gắn liền với nghi lễ Then trong đời sống tín ngưỡng của người Tày từ lâu đời. Năm 2013, cùng với thực hành nghi lễ Then, tính tẩu của người Tày đã được công nhận là di sản văn hóa phi vật thể cấp quốc gia. Đến năm 2019, thực hành Then của các dân tộc Tày, Nùng, Thái cùng cây tính tẩu được UNESCO ghi danh là Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại. Luận án nghiên cứu một cách hệ thống về tính tẩu trong đời sống văn hóa của người Tày ở tỉnh Tuyên Quang trên cả phương diện đời sống tín ngưỡng cũng như đời sống văn nghệ; thông qua đó góp phần nhận diện vị thế của loại nhạc cụ này trong đời sống văn hóa của người Tày nói chung và người Tày Tuyên Quang nói riêng trong diễn trình lịch sử, đặc biệt là từ sau Đổi mới đến nay. Nội dung chính của Luận án được trình bày trong 4 chương. Chương 1- *Tổng quan tình hình nghiên cứu, cơ sở lý luận và địa bàn nghiên cứu*; Chương 2- *Tính tẩu trong đời sống văn hóa tín ngưỡng của người Tày Tuyên Quang*; Chương 3- *Tính tẩu trong đời sống văn hóa văn nghệ của người Tày Tuyên Quang*; Chương 4- *Tính tẩu trong đời sống văn hóa người Tày Tuyên Quang: Những vấn đề bàn luận*. Dưới đây là một số điểm nổi bật từ kết quả nghiên cứu của Luận án.

Tính tẩu hay đàn tính, đàn Then đều là cách gọi phổ thông để chỉ một loại nhạc cụ đàn trong hoạt động nghi lễ tín ngưỡng của người Tày, Nùng, Thái ở Việt Nam. Người Tày Tuyên Quang cũng có nhiều cách gọi

khác nhau về cây đàn này, như: “tính tẩu”, “tính tẩu”, “ăn tẩu” hoặc “ăn tính tẩu”, “đàn tính”, “đàn Then”,...

Trước đây, tính tẩu chỉ được sử dụng trong thực hành nghi lễ Then. Sau năm 1945, với chủ trương bảo tồn có chọn lọc và phát huy tinh hoa văn hóa dân tộc, tính tẩu được tách ra khỏi nghi lễ Then (trước đó vốn bị cho là mê tín) để trở thành một loại nhạc cụ phục vụ nhu cầu văn nghệ của quần chúng với các nội dung mới. Sau Đổi mới, cùng với chủ trương bảo tồn bản sắc văn hóa dân tộc và tự do tôn giáo tín ngưỡng, nghi lễ Then chính thức được phục hồi. Các hoạt động về bảo tồn văn hóa các dân tộc được quan tâm và đầu tư, trong đó có văn hóa của người Tày nói chung và Then Tày nói riêng. Hát Then và gắn với nó là cây tính tẩu đã được xem như một đại diện tiêu biểu cho văn hóa truyền thống của người Tày. Theo thời gian, tính tẩu từ Then nghi lễ đã dần đến với sinh hoạt thường ngày của người Tày.

Về tính tẩu trong đời sống văn hóa tín ngưỡng của người Tày ở tỉnh Tuyên Quang (trong Then nghi lễ): Từ xa xưa tính tẩu đã gắn bó rất chặt chẽ với các nghi lễ Then, chỉ được sử dụng để phục vụ giao tiếp với thế giới tâm linh, được coi như một biểu tượng linh thiêng trong đời sống tinh thần của người Tày. Tính tẩu trong Then nghi lễ có uy lực riêng của “nhà Then”, tiếng đàn vừa là linh hồn vừa là sự cảnh báo của thầy Then tới các cửa thần thánh ở các Mường khi thầy dẫn quân âm binh âm tướng đem lễ vật đi dâng hiến. Âm nhạc trong Then được coi là nguồn năng lượng “có khả năng thôi miên đưa các tín Then vào trạng thái nhập đồng trong giọng đàn, tiếng hát của thầy Then”.

Là nhạc cụ thiêng, tính tẩu đã góp phần quan trọng làm nên nét đặc trưng và

sự cuốn hút riêng của nghệ thuật trình diễn nghi lễ Then. Khác với các loại hình cúng bái khác, trong nghi lễ Then thầy Then vừa là thầy cúng lại vừa là một nghệ sĩ vừa đàn vừa hát. Điều đó không chỉ đáp ứng nhu cầu tâm linh mà còn thỏa mãn cả nhu cầu thưởng thức nghệ thuật của những người tham dự.

Ngày nay, nghi lễ Then và tính tấu của người Tày ở tỉnh Tuyên Quang (và nhiều địa phương khác) tiếp tục trở lại và hiện diện trong đời sống văn hóa của người dân với một vị thế mới. Trong bối cảnh mới, với sự tác động của nhiều yếu tố chủ quan và khách quan, nghi lễ Then nói chung và nghệ thuật trình diễn tính tấu trong nghi lễ Then nói riêng đã có nhiều biến đổi. Thầy Then và tính tấu không chỉ xuất hiện trong nghi lễ Then mà còn hiện diện trên sân khấu biểu diễn với âm nhạc hiện đại và ánh sáng đèn màu.

Về *tính tấu trong đời sống văn hóa văn nghệ* của người Tày ở tỉnh Tuyên Quang (trong *Then văn nghệ*): Hiện nay ở tỉnh Tuyên Quang, nghệ nhân biết hát Then và sử dụng tính tấu rất đa dạng về thành phần, độ tuổi, nghề nghiệp, nhưng về cơ bản gồm hai nhóm: nghệ nhân tính tấu chuyên hát Then văn nghệ và nghệ nhân tính tấu Then văn nghệ kiêm thầy Then. Việc truyền dạy, phổ biến hát Then - tính tấu được mở rộng với nhiều mô hình như tổ chức lớp học, tập huấn, ngoài ra còn có các hình thức tự học khác qua các giao tiếp cá nhân, hoặc thông qua mạng xã hội, Internet. Các không gian trình diễn hát Then - tính tấu hiện nay ở tỉnh Tuyên Quang rất đa dạng, từ không gian trình diễn trong nhà (đàn hát cho nhau nghe) đến trình diễn trên sân khấu, trình diễn trên không gian mạng.

Nhờ có sự phát triển của thông tin truyền thông và mạng Internet mà tính tấu đã dần có mặt ở khắp mọi nơi và được biết đến rộng rãi. Từ là nhạc cụ đệm trong nghi

lễ Then, tính tấu đã được biết đến như một nhạc cụ phổ biến đệm cho Then mới. Then văn nghệ lan rộng khắp đời sống người Tày nên việc sử dụng tính tấu đệm cho hát cũng phát triển; các kỹ thuật đàn cũng được những nghệ nhân Then mới chú trọng. Để nâng cao chất lượng biểu diễn, bên cạnh lời Then mượt mà thì kỹ thuật đệm đàn cũng được chú trọng hơn để âm thanh chau chuốt; việc dạy đàn cũng được các nghệ nhân chú ý với cách thức truyền dạy có bài bản, thống nhất cách gảy thể hiện phách mạnh hoặc phần mạnh của phách để tạo sắc thái, cường độ trong khi trình bày. Trong quá trình đánh đàn, người đàn có thể phô diễn được những kỹ thuật mà trong thực hành Then tín ngưỡng ít chú ý tới. Âm thanh tính tấu cũng đã trở thành một chất liệu đặc biệt được các nhạc sĩ khai thác trong sáng tác âm nhạc múa hay các ca khúc mới phục vụ nhu cầu văn hóa của cộng đồng.

Có thể thấy, xuất phát từ sự yêu thích, ý thức, trách nhiệm gìn giữ văn hóa tộc người của người Tày, cùng với những chủ trương, chính sách của Nhà nước về bảo tồn các giá trị văn hóa tộc người mà nghệ thuật hát Then với cây tính tấu của người Tày ở tỉnh Tuyên Quang không những được bảo tồn mà ngày càng trở nên đa sắc, phong phú. Trong bối cảnh thực hành Then của người Tày, Nùng, Thái cùng với tính tấu được ghi danh là Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại, thì việc bảo tồn, phát huy tính tấu gặp không ít những vấn đề nảy sinh liên quan đến quyền cộng đồng. Đây là vấn đề cần quan tâm trong công tác bảo tồn, phát huy tính tấu trong đời sống văn hóa người Tày ở tỉnh Tuyên Quang trong thời gian tới.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp học viện, họp tại Học viện Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam năm 2021.

PHẠM NGUYỄN
giới thiệu